

Erkin Xojiyev

Ma'muriy Huquq

*O`zbekiston Respublikasi Oliy va o`rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
darslik sifatida tavsiya etilgan*

Toshkent - 2006

Xojiyev E.T. Ma'muriy huquq. Darslik. – Toshkent, 2006. – b.

Taqrizchilar:

Tursunov A.S. – O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Mudofaa va xavfsizlik masalalari qo`mitasi raisi, yuridik fanlar doktori

Raxmanov A.R. – O`zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi Akademiyasi “Davlat qurilishi va huquq” kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

Ushbu darslikda davlat boshqaruvining mazmun-mohiyati, mamlakatni modernizatsiya va isloh qilish sharoitida ma'muriy huquq fani tushunchasi, ma'muriy huquq tomonidan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning o`ziga xos xususiyatlari, ma'muriy huquq subyektlarining huquqiy maqomi, davlat boshqaruvi shakli va uslublari, ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlik, davlat boshqaruvida qonuniylik va intizomni ta'minlash, shuningdek iqtisodiyot, ijtimoiy-madaniy, ma'muriy-siyosiy va tarmoqlararo sohalarda davlat boshqaruvini tashkil etish va amalga oshirish singari asosiy ma'muriy-huquqiy institutlar yoritib berilgan.

Darslik “Ma'muriy huquq” fani dasturi asosida tayyorlangan bo`lib, o`rta maxsus kasb-hunar ta'limi yo`nalishida ta'lim olayotgan talabalarga, ta'lim muassasalari o`qituvchilariga hamda ma'muriy huquq masalalari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar doirasiga mo`ljallangan.

SO`Z BOSHI

O`zbekiston tanlab olgan yo`l - respublika va uning xalqining manfaatlariga mos keladigan, ijtimoiy jihatdan yo`naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishga qaratilgan iqtisoddir. Bozorga o`tilgan sari iqtisodiyotni boshqarish va tartibga solishda davlatning roli jiddiy o`zgaradi. Bozor iqtisodiyotining o`zini o`zi tartibga soluvchi mexanizmlari tobora katta rol o`ynaydi.

Demokratik prinsiplarga asoslangan erkin bozor munosabatlariga o`tish izchil tarzda eskicha tartiblarga barham berish, uning o`rniga yangi bozor tartiblarini bosqichma-bosqich joriy eta borish, iqtisodda, siyosatda, madaniy-ma'naviy hayotda tub islohotlarni amalga oshirish yo`li bilan jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh qilish orqali amalga oshiriladi.

Bu jarayonda fuqaro, jamiyat va davlat o`rtasidagi o`zaro munosabatlarni tartibga solish, davlat organlari faoliyatini yanada takomillashtirish, kadrlarni tayyorlash masalasi birinchi galdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

O`zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”dan kelib chiqqan holda ta’lim sohasida tub islohotlar olib borilib, ta’lim tizimi mazmunini tarkibiy qayta qurish va tubdan yangilash asosiy vazifa etib belgilandi. O`tgan vaqtlar mobaynida o`rta, o`rta-maxsus kasb hunar va oliy ta’limning yangi davlat ta’lim standartlari ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Milliy dasturni to`liq ro`yobga chiqarish, mehnat bozorining rivojlanishi va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqliklar kiritish, tabaqalashtirilgan ta’limga o`tishni to`liq amalga oshirish, ta’lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to`ldirishni ta’minlash, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhitni vujudga keltirish belgilandi.

Bundan tashqari, O`zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ko`rsatib o`tganlaridek: “...ta’lim darslikdan boshlanadi. Achchiq bo`lsa ham tan olishga majburiy, deyarli barcha sohada darsliklarimiz ahvoli bugungi va ertangi kun talablari darajasida emas”.

Shu sababli, tayyorlangan “Ma’muriy huquq” darsligi amaldagi qonunchilik asosida davlat boshqaruvining nazariy-huquqiy masalalarini yoritib berishni, boshqaruvni tashkil etish va amalga oshirish amaliyotiga e’tiborni kuchaytirishni, uni qayta tashkil etishning yangi yo`nalishlarini ishlab chiqishni, davlat boshqaruvini kadrlar bilan ta’minlashni samarali tashkil etishni takomillashtirishni nazarda tutadi.

Ma’muriy huquq O`zbekiston Respublikasi huquq tizimining asosiy tarmoqlaridan biri bo`lib, jamiyat va davlat hayotining turli sohalarida boshqaruv faoliyati bilan bog`liq holda vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosini tashkil etadi.

O`zbekiston Respublikasining barcha sohalarida yuz berayotgan keng ko`lamli islohotlar kabi davlat boshqaruvi sohasidagi islohotlar ham borgan sari chuqurlashib, bozor munosabatlari asosida yangi mustaqil davlatchilikni barpo etish jarayonlari tezlashtirildi.

Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o`tish davrida davlat boshqaruvini to`g`ri tashkil etish va uni amalga oshirish – ijtimoiy hayotning barcha

jabhalarini erkinlashtirish, jamiyat va davlat oldida turgan asosiy vazifalarni ro'yobga chiqarishda katta ahamiyatga ega.

Davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish olib borilayotgan ma'muriy islohotlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, boshqaruvning mazmun-mohiyatini o'zgartirish, uning samaradorligini oshirish, boshqaruvda optimal mexanizmni yaratishdan iborat.

“Ma'muriy huquq” darsligida, muallif, davlat boshqaruvi va uning asosiy prinsiplari; ma'muriy huquq predmeti, uslubi, tizimi va manbalari; ma'muriy-huquqiy normalar va munosabatlar; ma'muriy huquq subyektlari; ma'muriy huquqiy shakllar va uslublar; ma'muriy javobgarlik; ma'muriy jarayon va ma'muriy huquqbuzarliklar bo'yicha ish yuritish, shuningdek davlat boshqaruvida qonuniylik va intizomni ta'minlash singari asosiy ma'muriy-huquqiy institutlarga yangicha yondoshgan.

Ushbu darslik huquqshunoslik mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarga, ta'lim muassasalarining ilmiy xodimlari va o'qituvchilariga, shuningdek ma'muriy huquq masalalari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar doirasiga mo'ljallangan.

Muallifdan

UMUMIY QISM

1-BOB. DAVLAT BOSHQARUVINING UMUMIY TAVSIFI

1§. Ijtimoiy boshqaruv tushunchasi

“Ma'muriy huquq” atamasi lotincha “*administratio*” soʻzidan olingan boʻlib, “*boshqaruv huquqi*” ma'nosini anglatadi. Shu sababli, “Ma'muriy huquq” fanining mazmun-mohiyatini ochib berishdan avval boshqaruv, davlat boshqaruvi tushunchalarining mohiyatini anglab olish lozim boʻladi.

Boshqaruv davlat paydo boʻlmasdan oldin vujudga kelgan boʻlib, kimnidir yoki nimanidir yoxud qandaydir faoliyatni “*yoʻnaltirish, unga rahbarlik qilish*” ma'nosini anglatadi.

Huquqshunos olim YU.N.Starilovning fikricha,¹ boshqaruv – bu boshqaruv subyektining boshqaruv obyektiga nisbatan maqsadga muvofiq va doimiy ta'sir etish jarayoni hisoblanadi. Bunda boshqaruv obyektiga sifatida turli xildagi hodisalar va jarayonlar, jumladan, inson, jamoa, ijtimoiy jamoatchilik, mexanizmlar, texnologik jarayonlar va boshqalar namoyon boʻlishi mumkin. Boshqaruv subyektining obyektga nisbatan ta'siri - boshqaruv tizimiga bevosita bogʻliqdir. Boshqaruv tizimi – bu boshqaruv jarayonini ta'minlovchi mexanizm, ya'ni maqsadga muvofiq va kelishilgan holda funksiyalanuvchi oʻzaro bogʻliq elementlardir. Boshqaruv jarayonidagi bu elementlar orqaga qaytish prinsipi asosida yagona tizimga birlashadi.

YU.M.Kozlovning fikricha, boshqaruv nimaga yoki kimgadir rahbarlik qilishdir. Lekin bu boshqaruvning toʻliq mazmunini ochib bera olmaydi. Birinchi navbatda “*rahbarlik qilish*” tushunchasini oʻzining mazmunini, uning funksional ahamiyatini aniqlab olish lozim boʻladi.²

G.V.Atamanchukning fikricha, boshqaruv – bu maqsadga muvofiq, ya'ni insonlar tomonidan oʻzlarining ijtimoiy hayot faoliyatlariga ongli ravishda, oldindan belgilangan tartibda tashkil etish va tartibga solish ta'siri boʻlib, bevosita (oʻzini oʻzi boshqarish shaklida) yoki maxsus tuzilgan organlar va tuzilmalar (davlat organlari, jamoat birlashmalari) orqali amalga oshirilishi mumkin.³

Ijtimoiy boshqaruv – umumiy boshqaruvning bir koʻrinishi boʻlib, kibernetika fani orqali tadqiq qilinadi. Huquqshunos olim YU.M.Kozlovning fikricha, boshqaruv – bu birinchidan, murakkab tizimga maqsadga muvofiq ta'sir etishdir; ikkinchidan, tashkil etilgan turli tabiatli tizim funksiyasidir.⁴

Murakkab tizim deganda – turli elementlar yigʻindisidan iborat boʻlgan tizim nazarda tutiladi. Boshqaruv jarayoni ham aynan mana shunday murakkab harakatchan tizimda oʻz ifodasini topadi. U – oʻzboshimchalikni bartaraf etish,

¹ Baxrax D.N., Rossinskiy B.V., Starilov YU.N. Administrativnoye pravo: Uchebnik dlya vuzov. – M.: Norma, 2004. 19-b.

² Alexin A.P., Karmolitskiy A.A., Kozlov YU.M. Administrativnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Uchebnik. – M.: ZERSALO, 1998. 4-b.

³ Atamanchuk G.V. Teoriya gosudarstvennogo upravleniya: Kurs leksiy. M., 1997. 29-30-b.lar

⁴ Alexin A.P., Karmolitskiy A.A., Kozlov YU.M. Administrativnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Uchebnik. – M.: ZERSALO, 1998. 4-b.

tashkilotchilikni amalga oshirish, ichki va tashqi omillarning ta'siriga qaramasdan uning sifat jihatdan aniqligini saqlab turish, tizim elementlarini mazkur muhit obyektiv qonuniyatlariga mos kelishini ta'minlash maqsadida kerakdir.

Boshqaruv *axborot* bilan chambarchas bog'liqdir. Tizimning bir normada bo'lishi uchun u axborotni qabul qilish, saqlash, qayta ishlash, yuborish kabi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Bir butun tizim tarkibiy qismlarining aloqasi va tartibga solinganligiga *axborot* orqali erishish mumkin. Axborot ma'lum bir signallar orqali yuboriladi. Signallar o'zida ma'lum bir harakatlarni amalga oshirishga majbur qiluvchi boshqaruv ta'sirini mujassamlashtiradi.

Boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlaridan biri – bu uning *orqaga qaytish (qayta aloqa)*ga, ya'ni maqsadga muvofiqlikni hisobga olish mexanizmi, buyruq va harakatlar natijasiga ega ekanligidadir. Bu boshqaruv obyektining holati va buyruqning ijro etilishi to'g'risidagi axborotlarni olish uchun zarurdir. Qayta aloqa sababli tizimda axborot kanallarining chegaralangan zanjiri vujudga keladi, tashqi muhit o'zgarishlariga qarama-qarshi turuvchi belgilangan butunlikka ega bo'ladi. Qayta aloqa orqali keladigan axborot – boshqaruvchiga tizimni tartibga solish, yangi buyruqlarni berish va eskilarini aniqlashtirish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy boshqaruvning mazmun-mohiyati uning o'ziga xos xususiyatlari orqali belgilanadi. Jumladan, YU.M.Kozlov ijtimoiy boshqaruvning ijtimoiy hayotning asosiy omili sifatida uning quyidagi xususiyatlarini ko'rsatib o'tadi:

- *ijtimoiy boshqaruv – insonlarning birgalikdagi faoliyati mavjud bo'lganida amalga oshirilishi mumkin.* Insonlarning birgalikdagi faoliyati, ular o'rtasidagi o'zaro aloqalar, umumiy vazifalarni bajarish, umumiy maqsadga erishish – o'z-o'zidan mavjud bo'lishi mumkin emas. Boshqaruv insonlarni aynan birgalikda faoliyat yuritishi uchun ularni jamoalarga jipslashtiradi;

- *ijtimoiy boshqaruvning asosiy vazifalaridan biri bo'lib – insonlarning birgalikdagi faoliyati va ularning o'zaro aloqasini tashkillashtirish hisoblanadi.* Bu orqali birgalikdagi faoliyat ishtirokchilarining yakka tartibdagi harakatlari muvofiqlashtiriladi, bunday faoliyatni tartibga soluvchi va uning tabiatidan kelib chiquvchi umumiy funksiyalar bajariladi;

- *ijtimoiy boshqaruvning asosiy ta'sir etish obyekti bo'lib – birgalikdagi faoliyat ishtirokchilarining xulq-atvori, ularning o'zaro munosabati hisoblanadi;*

- *ijtimoiy boshqaruv inson xulq-atvorini tartibga soluvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'lib, bu maqsadga ijtimoiy aloqalar orqali erishadi.* Bu aloqalar birinchi navbatda ijtimoiy boshqaruv funksiyalarini amalga oshirish bo'yicha subyekt va obyekt o'rtasida vujudga keladi;

- *ijtimoiy boshqaruv – insonlar, ya'ni boshqaruv munosabatlari ishtirokchilari irodasining bo'ysinishiga asoslanadi.* Chunki ularning munosabatlari ongli-irodali munosabatlardir. Boshqaruvchining irodasi boshqariluvchining irodasiga qaraganda ustundir. Aynan mana shunda ijtimoiy boshqaruvning hokimiyat xususiyatiga ega ekanligi namoyon bo'ladi, ya'ni boshqaruv subyekti – hokimiyat irodasini shakllantiradi va amalga oshiradi, boshqaruv obyekti esa unga bo'ysinadi;

- *ijtimoiy boshqaruv uni amalga oshirishning maxsus mexanizmiga muhtojdir.* Bu boshqaruv subyektlari, ya'ni boshqaruv (davlat yoki jamoat) organlari

tariqasida tashkil etilgan ma'lum bir insonlar guruhi tomonidan amalga oshiriladi. Ularning faoliyati o'ziga xos ahamiyatga va maxsus shaklga ega bo'lib, boshqaruv faoliyati hisoblanadi.⁵

YU.N.Starilov esa, ijtimoiy boshqaruvning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatib o'tadi:

1) *ijtimoiy boshqaruv* - insonlarni (ma'lum bir individlarni, guruhlarni, jamiyatni) boshqarish bo'lib, insonlar o'zaro munosabatining alohida ko'rinishi hisoblanadi.

Inson – ijtimoiy mavjudotdir. Chunki u jamiyatdan tashqarida mavjud bo'la olmaydi. Inson hayotining muhim xususiyatlaridan biri esa, ijtimoiy hayotning turli sohalarida birgalikda ularning faoliyat yuritishi hisoblanadi. Birlashish – inson mavjud bo'lishining asosiy vositasidir. Insonlarning jamoasi ma'lum bir tashkilot shakliga ega bo'lib, u harakatlarni muvofiqlashtirish va yo'naltirish, uning a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, ularni umumiy maqsad sari bo'sindirishda xizmat qiladi.

Ijtimoiy boshqarish - insonlarga rahbarlik qilishni (masalan, harbiy xizmatga chaqirish, o'quv yurtlariga qabul qilish) anglatadi. Lekin ayrim hollarda u narsalarga ta'sir etish vositasi, ishlab chiqarish jarayonida insonlarning belgilangan faoliyat yuritishini, moddiy boyliklarni taqsimlashni ta'minlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Boshqaruv subyekti ijtimoiy munosabatlarga insonlarning irodasi va ongi orqali ta'sir etadi;

2) *inson harakati* - ongli, irodali, maqsadga muvofiq harakatdir. Iroda - inson ongini tartibga soluvchi, qo'yilgan maqsadga erishish uchun uning faoliyatini yo'naltiruvchi hislatdir. Birgalikda faoliyat yuritish – yagonalikni, harakatlarning tartibga solinganligini, turli insonlar irodasining oldindan kelishilganligini talab etadi. Maqsadning, irodaning birligi mavjud bo'lganida, harakatlarning yagonaligi bo'ladi.

Ijtimoiy boshqaruvning ikkinchi o'ziga xos xususiyati aynan mana shunda, ya'ni u insonlarning irodasiga ta'sir etish orqali amalga oshiriladi. Ma'lum bir insonlar irodasining boshqalar irodasidan ustun turishi, boshqalarning irodasini bo'sindirish qobiliyatini hokimiyat deb atashadi. Hokimiyat – bu harakatlarni vertikal iyerarxik muvofiqlashtirish bo'lib, turli insonlarning harakatlarini ta'minlovchi boshqaruvning muhim va zaruriy vositasi hisoblanadi.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, “hokimiyat” va “mulkchilik” tushunchalari bir-biriga juda yaqindir. Mulkchilik – mol-mulkdan foydalanish, egalik qilish va tasarruf etish hisoblansa, hokimiyat - inson harakatlaridan foydalanish va tasarruf etishdir;

3) *ijtimoiy boshqaruvning* yana bir xususiyati shundaki, boshqariluvchilarning yuqori darajadagi mustaqillikka, irodaning erkinligiga ega bo'lishidir. Ijtimoiy boshqaruvning obyekti: insonlar, jamoalar – iroda va ongga, o'rab turgan muhitni tahlil qilishga, xulq-atvor (yurish-turish)ning ma'lum bir ko'rinishlarini tanlab olish xususiyatiga egadir.

Ijtimoiy tizimda boshqaruv subyektlari va obyektlarining birlashishigina emas, balki ularning o'rni va ijtimoiy roli o'zgarib turishi ham ma'lum bir ahamiyatga ega.

⁵ Ko'rsatilgan asar. 5-6-b.lar

Inson tabiati turli-tumandir, u har xil ijtimoiy munosabatlarning ishtirokchisi sifatida namoyon bo`lishi, turli ijtimoiy o`rinni egallashi, texnik vositalarni hamda ayrim hollarda insonlarni boshqarishi mumkin. Ongli, maqsadga muvofiq rahbarlik qilish hamma vaqt ham inson hayotiy faoliyatining barcha tomonlarini qamrab ola olmaydi, balki boshqaruvni normaidan ortiq amalga oshirish insonga (jamiyat va shaxs rivojlanishiga) zarar keltirishi ham mumkin.

Jamiyatda boshqaruv obyektning mustaqilligini inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozim bo`ladi. Turli insonlarning (fuqaro, harbiy xizmatchi, voyaga yetmagan va h.k.lar) boshqaruvdagi mustaqilligi bir xil emas. Lekin hozirgi kunga qadar biron bir boshqaruv subyekti inson faoliyatiga (boshqaruv obyektiga) to`lalgicha ta'sir eta olmagan.

Jamiyatda boshqaruv bilan bir qatorda fan, san'at, turli xildagi jarayonlar (migratsiya, jinoyatchilik, tabiiy hodisalar) mavjudki, inson faoliyatiga o`z ta'sirini ko`rsatadi;

4) *insonlarni boshqarish* ongli ravishda amalga oshiriladi. Bu jarayonda maqsad va dasturlar ishlab chiqiladi, ularni amalga oshirish vositalari belgilanadi.

Aksariyat hollarda ijtimoiy boshqaruvning maqsadi sifatida tizimni takomillashtirish, uning sifat xususiyatlarini o`zgartirish, muhitni o`zining ehtiyojlariga moslashtirish namoyon bo`ladi.

5) *ijtimoiy boshqaruv* – insonning axborotni to`plashi va saqlashi hamda uni ijtimoiy tarbiya orqali berishidir. Insonlar ajdodlarning tajribasini mustahkamlash, saqlash va keyingi avlodga berish, yakka tartibdagi (individual) tajribani jamoaga qo`llash, uzoq masofaga axborotni tezlik bilan yuborish uchun maxsus vositalarni yaratgan.

Insonlarni boshqarishning turli-tuman ko`rinishlari mavjud bo`lib, u aniq bir shart-sharoitlarda amalga oshiriladi.

Boshqaruv munosabatlari – ijtimoiy munosabatlarning bir turi hisoblanadi.

B.N.Gabruchidze o`zining ilmiy ishlarida boshqaruvning ikki ko`rinishini ko`rsatib o`tadi:

a) *jamiyatni boshqarish (ijtimoiy boshqaruv)* – ijtimoiy hayotga yoki uning ko`p yoxud ayrim sohalariga ta'sir etish, ijtimoiy ishlarni boshqarish;

b) *davlatni boshqarish* – davlat hayotini davlat olib borayotgan siyosatga moslashtirish maqsadida davlatning yoki uning institutlarini maqsadga muvofiq ta'sir etishidir.⁶

Demak, yuqoridagilarga asoslanadigan bo`lsak, ijtimoiy boshqaruv turli xildagi xususiyatlarga egadir. Ijtimoiy boshqaruv keng ma'noda – ijtimoiy aloqalarni tashkil etish tariqasida tushuniladi. Bunday ma'noda, ijtimoiy boshqaruvning vazifa va funksiyalari barcha davlat organlari va vakolatli jamoat birlashmalari tomonidan amalga oshiriladi. Ijtimoiy boshqaruvning obyektini – butun jamiyat, undagi ijtimoiy aloqalar tashkil etadi.

Ijtimoiy boshqaruv maxsus ma'noga ham ega bo`lishi mumkin, ya'ni u – davlat faoliyatining bir ko`rinishi hisoblangan davlat boshqaruvi sifatida namoyon bo`ladi.

⁶ Gabrichidze B.N., Chernyavskiy A.G., Kim-Kimen A.N. Administrativnoye pravo: Uchebnik. – M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2004. 7-b.

2§. Davlat boshqaruvi mazmuni va o`ziga xos xususiyatlari

“Davlat boshqaruvi” atamasi milliy va xorijiy adabiyotlarda hamda amaldagi qonunchiligimizda keng qo`llaniladi.

Davlat boshqaruvi tushunchasiga turlicha yondoshish mumkin. Ko`pgina hollarda, davlat boshqaruvi qonun chiqarish va odilsudlov faoliyati doirasidan tashqarida bo`lgan davlat va davlat-hokimiyat subyektlarining faoliyati sifatida namoyon bo`ladi.

Davlat boshqaruvi murakkab harakatchan tizimga ega bo`lib, uning har bir elementi ijtimoiy hayotni tartibga solishda o`z ta'sirini ko`rsatadi.

Davlat boshqaruviga berilgan barcha ta'riflarda uning asosiy mazmuni – *davlatning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan maqsadga muvofiq amaliy ta'sir etishi* ko`rsatib o`tilgan.

G.V.Atamanchuk davlat boshqaruvining quyidagi uchta zaruriy belgisini ko`rsatib o`tadi:

- 1) boshqaruv ta'siri – davlat-hokimiyati kuchiga tayanadi;
- 2) davlat boshqaruvining jamiyatdagi barcha sohalarni qamrab olishi;
- 3) tizimlilik.⁷

YU.N.Starilovning fikricha, davlat boshqaruvi ijro hokimiyatini amalga oshirish maqsadida tashkil etiladi. Tashkiliy nuqtai nazardan, *davlat boshqaruvi* – boshqaruv subyekti (davlat, davlat organlari yoki mansabdor shaxslar)ning boshqaruv obyektiga (jamiyat, fuqarolar)ga nisbatan hokimiyat ta'siri hisoblanadi. Yanada aniqlashtiradigan bo`lsak, *davlat boshqaruvi* – bu qonun asosida va uni amalga oshirish maqsadida turli sohalarda (ijtimoiy-madaniy, xo`jalik va ma'muriy-siyosiy qurilish) davlat boshqaruvi funksiyalarini amalga oshiruvchi ijro hokimiyati organlarining maqsadga muvofiq tashkil etilgan, qonunosti, ijrochilik-farmoyish berish va tartibga solishga qaratilgan faoliyatidir.⁸

YU.M.Kozlovning ko`rsatishicha, davlat boshqaruvi – har qanday davlat faoliyati singari qaror qabul qilish, uni ijro etish va uning ijrosi ustidan kontrolni amalga oshirishdan iboratdir.⁹

Davlat boshqaruvi, Gabrichidze B.N.ning fikricha, bu davlat nomidan va davlat ko`rsatmasiga binoan amalga oshiriladigan boshqaruv, ya'ni fuqarolik jamiyatini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish, inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish, huquqiy va demokratik davlatni mustahkamlash sohasida amalga oshiriladigan ijrochilik va farmoyish berish faoliyatidir.¹⁰

Demak, davlat boshqaruvi keng ma'noda – davlatning tartibga solish faoliyati hisoblanib, maxsus subyektlarning ijtimoiy munosabatlarga ta'sir etishidir. Tor

⁷ Ko`rsatilgan asar. 35-39-b.lar.

⁸ Ko`rsatilgan asar. 30-31-b.lar

⁹ Alexin A.P., Karmolitskiy A.A., Kozlov YU.M. Administrativnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Uchebnik. – M.: ZERSALO, 1998. 7-b.

¹⁰ Gabrichidze B.N., Chernyavskiy A.G., Kim-Kimen A.N. Administrativnoye pravo: Uchebnik. – M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2004. 12-b.

ma'noda esa, davlat boshqaruvi – bu ma'muriy, ya'ni davlat hokimiyati ijro organlarining respublika va ma'muriy-hududiy bo`linmalar doirasidagi faoliyatidir.

Davlat boshqaruvi mazmun-mohiyatini yoritib berishda uning o`ziga xos xususiyatlarini ham ko`rsatib o`tish lozim. *Davlat boshqaruvi quyidagi o`ziga xos xususiyatlarga egadir:*

1) *davlat boshqaruvi* - ijro hokimiyatini amalga oshirishga qaratilgan hamda qonun chiqarish va odilsudlov faoliyatidan shakli, uslublari va mazmuniga ko`ra ajralib turadigan alohida faoliyat turi hisoblanadi. Davlat boshqaruvi – bu qonunlar va boshqa normativ (qonunosti) hujjatlarni qo`llash bo`yicha olib boriladigan ijrochilik va farmoyish berish faoliyatidir;

2) *davlat boshqaruvi* - huquqni qo`llash bilan bir vaqtda ma'muriy huquq ijodkorligi (huquq o`rnatish) faoliyatini amalga oshiradi. Davlat boshqaruvi organlari huquq ijodkorligi shunda namoyon bo`ladiki, ular vakolat doirasida boshqa huquq subyektlari (boshqaruv obyekti) uchun majburiy bo`lgan xulq-atvor qoidalarini ishlab chiqadilar va tasdiqlaydilar, ularning bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshiradilar, ma'muriy yurisdiksiyaviy (huquqni himoya qilish) faoliyatni yuritadilar;

3) *davlat boshqaruvi* – qonunlarni ijro etish, shuningdek, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish zarurati vujudga kelgan hamma joyda amalga oshiriladi. Davlat boshqaruvi davlat va jamiyat hayotining muhim sohalarida – xo`jalik-iqtisodiy qurilish, ijtimoiy-madaniy va ma'muriy-siyosiy sohalarda amalga oshiriladi. Davlat boshqaruvi nafaqat davlatga qarashli bo`lgan obyektlarni, balki nodavlat notijorat va boshqa tashkilotlarni ham qamrab oladi (bunda davlat boshqaruvi tartibga solish va kontrol-nazorat faoliyati sifatida namoyon bo`ladi);

4) *davlat boshqaruvi* – bu ijro hokimiyati funksiyalanishining obyektiv qonuniyatlariga asoslangan va davlat manfaatlarini, fuqarolar huquqlari va erkinliklarini, jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan doimiy va rejali faoliyatdir. Davlat boshqaruvi jarayonida davlat vazifalari va funksiyalari amalga oshiriladi;

5) *davlat boshqaruvi* – davlat tomonidan tuziladigan va yagona davlat boshqaruvi organlari tizimini tashkil etadigan ijro hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi. Davlat nomidan va davlat ko`rsatmasiga binoan harakat qiladigan ushbu organlar davlat-hokimiyat xususiyatiga ega bo`lgan vakolatlarga ega bo`ladilar va kompetensiya doirasida faoliyat yuritadilar;

6) *davlat boshqaruvi* – qonuniylik prinsipiga amal qiladi, ya'ni ijro hokimiyati organlarining faoliyati qonunlarga va boshqa normativ hujjatlarga asoslanadi. Boshqaruv faoliyati davlat organlari tomonidan faqatgina ularga berilgan vakolat doirasidagina amalga oshiriladi;

7) *davlat boshqaruvi* – vertikal (subordinatsiyaviy, iyerarxik) va gorizontal aloqalar va munosabatlar asosida tashkil etiladi. Boshqaruv jarayonida eng ko`p tarqalgan munosabatlar vertikal bo`lib, boshqaruv subyektlarining ma'muriy va intizomiy bo`ysinuvi asosida vujudga keladi. Oxirgi vaqtlarda boshqaruv jarayonida boshqaruv subyektlarining tengligiga asoslangan yangi shakldagi gorizontal munosabatlarning vujudga kelishini ham kuzatish mumkin (masalan, ijro hokimiyati organlari o`rtasida vakolatlarni qayta taqsimlash, ommaviy yoki ma'muriy-huquqiy shartnomalarni tuzish va h.k.lar);

8) *davlat boshqaruvi* – tashkil etish prinsipiga asoslanadi, ya'ni unga butun boshqaruv mexanizmining maqsadga muvofiq va doimiy funksiyalanishini ta'minlovchi xilma xil shakllar xosdir. Davlat boshqaruvi organlarining tashkillashtirish faoliyati ham tashqi, ham ichki ma'muriy funksiyalarni ijro etishni o'z ichiga oladi;

9) *davlat boshqaruvi* – yurisdiksiyaviy xususiyatga ega bo'lgan vakolatlarni ham o'z ichiga oladi, ya'ni ijro hokimiyati organlari tomonidan “*majburlovchi*” boshqaruvni amalga oshirishning ma'muriy tartibini (suddan tashqari) ta'minlaydi (masalan, ma'muriy jazo yoki ma'muriy ogohlantiruv yoxud ma'muriy cheklov choralari qo'llash).

Davlat boshqaruvi davlat faoliyatining bir ko'rinishi hisoblanar ekan, unga davlat funksiyalari xos bo'lib hisoblanadi. Lekin shu bilan birga, boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiquvchi funksiyalar ham mavjuddir.

Boshqaruv funksiyalari – bu boshqaruv subyektining boshqaruv obyektiga nisbatan aniq yo'naltirilgan ta'sir etishi (tashkil etish, tartibga solish, nazorat qilish) hisoblanadi.

Boshqaruv funksiyalari aniq mazmunga ega bo'lib, boshqaruvning uslublari va shakllari yordamida (masalan, majburlov choralari, huquqiy aktlarni qabul qilish, bo'ysinuvchilik ta'siri va h.k.lar) amalga oshiriladi.

Davlat boshqaruvining asosiy funksiyalari jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) *davlat boshqaruvi organlari faoliyatini axborot bilan ta'minlash funksiyasi*, ya'ni davlat boshqaruvi faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan axborotni yig'ish, olish, qayta ishlash va baholash;

2) *davlat boshqaruvi tizimi rivojlanishining istiqbolini belgilash funksiyasi*. Istiqbolni belgilash – bu professional tajriba va amaliyot hamda ilmiy-nazariy yutuqlarga asoslangan ma'lumotlarga tayanib, davlat boshqaruvi va boshqaruv organlari faoliyati rivojlanishidagi o'zgarishlarni, shuningdek, ma'lum bir hodisalar va jarayonlarning natijalarini oldindan ko'ra bilishdir. Istiqbolni belgilash boshqaruv qarorlarini qabul qilishda juda muhimdir. Boshqaruvning bu funksiyasiz ijtimoiy jarayonlarning natijalarini, istiqboldagi jamiyat holatini, davlat organlari faoliyatining samaradorligini aniqlash mumkin emas;

3) *rejalashtirish funksiyasi* – bu davlat boshqaruvi tizimidagi u yoki bu jarayonlarning yo'nalishlarini, rivojlanishning sifat va miqdor ko'rsatkichlarini, davlat funksiyalarining amalga oshirilishini belgilash hisoblanadi. Bundan tashqari, rejalashtirish funksiyasi orqali davlat faoliyati va boshqaruvini takomillashtirish va isloh qilishning maqsad va vazifalari hamda yo'nalishlari belgilanadi. Mazkur funksiyani amalga oshirish jarayonida davlat boshqaruvi turli sohalaridagi aloqalarning rivojlanish dasturlari, shuningdek, davlat boshqaruvi organlari faoliyati va tuzilishini o'zgartirish hamda yaxshilash bo'yicha dasturlar ishlab chiqiladi;

4) *tashkil etish funksiyasi* – bu o'rnatilgan tartib va prinsiplarga asoslanib davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish, boshqaruv tizimida boshqaruvchi va boshqariluvchining tuzilishini belgilashdir. Tor ma'noda, tashkil etish – davlat organlari, davlat personal, davlat boshqaruvi jarayonlari tuzilishini belgilash

hisoblanadi. Tashkil etish faoliyati – davlat boshqaruvi organlarining funksiyalanishini ta'minlovchi harakatlar va qarorlarni o'z ichiga oladi;

5) *farmoyish berish funksiyasi*, ya'ni davlat organlari vakolatlarini va mansab majburiyatlarini amalga oshirish, davlat faoliyatining belgilangan tartibini ta'minlash bo'yicha vujudga keladigan boshqaruv munosabatlarini kundalik tartibga solishdir. Farmoyish berish – bu rahbar davlat xizmatchilari (mansabdor shaxslar) tomonidan tegishli ko'rsatmalarni berishdir;

6) *rahbarlik qilish funksiyasi* – davlat organlari (davlat xizmatchilari), boshqariluvchi obyektlar faoliyatining va ayrim harakatlarining qoidalarini va normalarini o'rnatish hisoblanadi. Rahbarlik qilish bilan bir qatorda “*umumiy rahbarlik*” atamasi ham mavjud. Umumiy rahbarlik – bu davlat faoliyati mazmunini belgilashdir;

7) *muvofiglashtirish funksiyasi* – bu turli davlat boshqaruvi organlari (davlat xizmatchilari) faoliyatini davlat boshqaruvining umumiy maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun yo'naltirishdir. Muvofiglashtirish orqali boshqaruv faoliyatining tizimi tashkil etiladi va uning funksiyalanishi ta'minlanadi. Masalan, bir necha mustaqil davlat organlari mavjud bo'lib, ularning har biri o'zining tashkiliy tuzilmasiga, maqsad va vazifalariga ega bo'lsa hamda ma'lum bir muammoni ularning birgalikdagi faoliyati orqali hal etish lozim bo'lganda, muvofiglashtirish vakolatiga ega bo'lgan davlat organini tashkil etish ehtiyoji vujudga keladi;

8) *kontrol qilish funksiyasi* – davlat boshqaruvi tizimi va uning tuzilishining o'rnatilgan standart va normalarga mos kelishi yoki mos kelmasligini, davlat organlari faoliyatini va ayrim boshqaruv subyektlari harakatining natijalarini, davlat boshqaruvida belgilangan va amalga oshirilgan holatlarni o'rganish va baholashdir. Kontrol qilish – bu boshqaruv faoliyatining sifati ustidan kuzatish, kamchilik va xatolarni hamda boshqaruv harakatlarining va qabul qilingan aktlarning qonuniylik va maqsadga muvofiqlik prinsiplariga mos kelishini aniqlashdan iborat. Davlat faoliyatining ma'lum bir sohalarida u yoki bu harakatlarni amalga oshirish ustidan davlat hokimiyati organlari kontrolni o'rnatadilar. Kontrolni amalga oshirish vaqtida ketma-ketlik, asoslantirilganlik, oshkoralik, obyektivlik, qonuniylik va tezkorlikka amal qilish kerak. Kontrolning keng tarqalgan ko'rinishlaridan biri - *nazorat* hisoblanadi. Nazorat odatda, ma'lum bir harakatlarning (qarorlarning) qonuniyligini tekshirish maqsadidagina amalga oshiriladi (*kontrol va nazoratning mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari ushbu darslikning 26-bobida ko'rsatib o'tilgan*);

9) *tartibga solish funksiyasi* – bu davlat boshqaruvi tizimini va uning funksiyalanishini tashkil etish jarayonida boshqaruv uslublari va usullaridan foydalanishdir. Tartibga solish – jamoat tartibini va xavfsizligini, iqtisodiy munosabatlar ishtirokchilarining tengligini, demokratik raqobat asoslarini, fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlash maqsadida boshqaruv obyektlari hamda turli huquq subyektlari uchun umummajburiy bo'lgan ko'rsatmalarni o'rnatish hisoblanadi. Tartibga solish funksiyasi bir necha yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin. Masalan, normativ huquqiy akt orqali ma'lum bir sohadagi xulq-atvor qoidalarini belgilash yoki boshqaruvning aniq jarayonlarini (sertifikatlash, litsenziyalash, soliqqa tortish, ro'yxatga olish va h.k.lar) o'rnatish;

10) *hisobga olish funksiyasi* – miqdor shaklida ifodalangan axborotlarni, moddiy resurslar harakatini, boshqaruv faoliyatini amalga oshirish natijalarini, davlat organlari vakolatlarini, davlat boshqaruv qarorlarini, boshqaruv uchun muhim ahamiyatga ega boʻlgan hujjatlarning mavjudligi va harakatini inobatga olishdir. Hisobga olish funksiyasi - qandaydir predmetlarning, hujjatlarning, faktlarning mavjudligini aniqlash uchun qoʻllaniladi.

3§. Davlat boshqaruvining asosiy prinsiplari

Davlat boshqaruvining oʻziga xos xususiyatlarini uning prinsiplarida koʻrishimiz mumkin. Har qanday davlat faoliyati singari davlat boshqaruvi ham, maʼlum bir prinsiplarga tayangan holda amalga oshiriladi.

Prinsiplarga boʻysinishlik xosdir. Boshqaruv prinsiplari obyektiv qonuniylikni aniqlashning va undan aql-idrok bilan foydalanish shakllaridan biri boʻlib hisoblanadi.

Prinsiplarga soʻzsiz rioya qilish lozimdir. Agar boshqaruv prinsiplari buzilsa, u bevosita amaliy vazifalarni xal etishga toʻsqinlik qiladi.

Boshqaruv prinsiplari turli-tumandir. Shu bilan birga, ular chambarchas bogʻliqdir. Prinsiplarning bazi birlariga rioya qilish boshqalarining amalga oshirilishiga koʻmaklashadi va aksincha, maʼlum bir prinsipga rioya etmaslik boshqalarining buzilishiga olib keladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarini tahlil qiladigan boʻlsak, davlat boshqaruvining quyidagi asosiy prinsiplarini koʻrsatib oʻtishimiz mumkin:

1) qonunning ustunligi va hamma uchun majburiyligi prinsipi. Bu prinsipga asosan Oʻzbekiston Respublikasining barcha qonunlari va boshqa huquqiy normalari muqaddas boʻlib, ularga barchaning amal qilishi lozim. Bu prinsip asosiy qonunimiz boʻlgan – Konstitutsiyaning 15-moddasida oʻz ifodasini topgan. Unga binoan Oʻzbekiston Respublikasida Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi soʻzsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish koʻradilar.

Jamiyatda qonuniylik va huquqiy tartibot tantana qilmasa, shaxsning huquq va erkinliklari qatʼiy intizom, ichki uyushqoqlik va masʼuliyat jihatidan ustuvor boʻlmasa, qonunlar va milliy anʼanalar, urf-odatlar, umuminsoniy qadriyatlar hurmat qilinmasa, demokratik huquqiy davlatni barpo etib boʻlmaydi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda u asosda qabul qilingan qonunlar oldida barcha birday masʼuldir. Qaysi bir jamiyatda qonunlar bajarilmay qogʻozda qolib ketsa, unday jamiyat aslo ravnaq topmaydi, adolatga erisha olmaydi. Qonun amalda boʻlishi kerak. Qonun qabul qilindimi, uning ijrosi ham qatʼiy boʻlmogʻi lozim. Aynan shu yerda davlat boshqaruvining asosiy vazifasini koʻrishimiz mumkin, yaʼni davlat boshqaruvi - Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarini ijro etishga xizmat qiladi.

Demokratik huquqiy davlatning eng muhim belgilaridan biri - barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, Konstitutsiya va qonunlarning ustunligini ta'minlashdir. Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligi:

birinchidan, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida qonunning qat'iy hukmronligini, hech kim, hech bir davlat organi, mansabdor shaxs, fuqaro qonunga bo'ysinish majburiyatidan holi bo'lishi mumkin emasligini anglatadi;

ikkinchidan, asosiy ijtimoiy, eng avvalo iqtisodiy va siyosiy munosabatlar faqat qonun yo'li bilan tartibga solinadi, uning barcha ishtirokchilari esa hech bir istisnosiz huquq normalarini buzganlik uchun huquqiy javobgarlikka tortiladi.

Konstitutsiya va qonunlarning pirovard maqsadi inson, uning huquq va erkinliklarini ta'minlashdan iborat bo'lmog'i lozim. Zotan ulug' bobokalonimiz Amir Temur ta'kidlaganidek, "Qayerda qonun hukmronlik qilsa, shu yerda erkinlik bo'ladi".

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov O'zbekistonda yangi jamiyat qurish va bozor iqtisodiyotiga o'tish uchun barcha kishilarning qonunga amal qilishini muhim prinsip deb hisoblab, o'zining "Qonun va adolat ustuvorligining hayotbaxsh manbai" nutqida: "Qonun, yana bir bor qonun – kattayu kichik, jinsidan, millati, e'tiqodi va mansabidan qat'i nazar, - barchamiz uchun ustuvor bo'lmog'i darkor!", - deb ko'rsatadi¹¹;

2) qonuniylikning yagonaligi prinsipi. Bu prinsip O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlar bir xilda qo'llanilishini, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasiga binoan O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha jabhalarini demokratlashtirish yo'lga o'tdi. Jahon tajribasidan ma'lumki, insonning asosiy huquq hamda erkinliklarini qat'iy himoya qilmasdan va uni amalda ta'minlamasdan turib, jamiyatni demokratlashtirish mumkin emas.

Inson huquqlarini tushunib yetish uchun nihoyatda muhim bo'lgan odamlarning tabiiy tengligi g'oyalari qadim yunon mutafakkirlari Protogor, Antifont, Likofron va qadim Xitoy donishmandi Konfutsiy siyosiy hamda huquqiy ta'limotlarida ilgari surilgan. Huquq subyektivi va qonun oldidagi tenglik tushunchalarini ishlab chiqishdagi xizmatlar qadimgi Rim huquqshunoslariga tegishli. Sitseron "Hamma qonun ta'siri ostida bo'lishi kerak", deb ta'kidlagan edi.

O'zbekiston Respublikasida qonunning yagonaligi va barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi:

birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari uning barcha hududida amal qilishini hamda boshqa normativ huquqiy hujjatlar qonun asosida qabul qilinib, ularga zid bo'lmasligini, talab qiladi;

ikkinchidan, O'zbekiston qonunlari uning ijtimoiy va davlat tuzumini, barcha millat va elatlarning manfaatlarini qo'riqlaydi;

¹¹ Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.7. – T.: "O'zbekiston", 1999. 252-b.

uchinchidan, O`zbekiston Respublikasining butun hududida qonunlar bir xilda qo`llaniladi;

3) davlat boshqaruvining xalq manfaatlari yo`lida amalga oshirilishi prinsipi. Konstitutsiyaning 7-moddasiga binoan xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir. O`zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko`zlab va O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi.

Huquqiy demokratik davlatlarning olib boradigan siyosatlarini xalqning xohish-irodasi belgilab berishi lozim. Mazkur siyosat inson va jamiyatning farovonligini, O`zbekistondagi barcha fuqarolarning farovon turmushini ta'minlashga qaratilgan bo`lishi kerak. Jumladan, Konstitutsiyaning 14-moddasida davlat o`z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko`zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi, deb ko`rsatilgan;

4) davlat boshqaruvida xalqning ishtiroki prinsipi. O`zbekiston Respublikasida qonuniylikni ta'minlashda va huquqiy tartibotni mustahkamlashda keng omma ishtirok etadi. Bu holatni O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining bir necha moddalarida ko`rishimiz mumkin. Jumladan, Konstitutsiyaning 9-moddasiga binoan jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi, umumiy ovozga (referendumga) qo`yiladi.

O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 32-moddasiga binoan esa, O`zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita va o`z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok etish o`zini o`zi boshqarish, referendumlar o`tkazish va davlat organlarini tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

Fuqarolarning o`zini o`zi boshqarish tizimini bosqichma-bosqich shakllantirish - mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim omilidir. "Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari" degan siyosiy konsepsiyaning asl mohiyati jamiyatni boshqarishda asta-sekin nodavlat tashkilotlari va fuqarolarning ishtirok etishini tobora kengaytirishda ko`rinadi. Barcha demokratik davlatlarda bo`lgani kabi bizning davlatimizda ham jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tizimlarining mavqei oshib bormoqda.

Konstitutsiyaning 35-moddasiga binoan esa, har bir shaxs bevosita o`zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega. Demak, fuqarolarning siyosiy faolligi davlat organlariga, ularning mansabdor shaxslariga murojaat qilishi orqali ham amalga oshiriladi;

5) davlat boshqaruvining aholi madaniy darajasi bilan bog`liqligi prinsipi. Qonuniylik aholi madaniy darajasi bilan, davlat organlari, jamoat birlashmalari, mansabdor shaxslar va fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati bilan bog`liq bo`ladi.

Insonlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati qancha yuqori bo`lsa, qonuniylik va huquq tartibot ta'minlanadi, qonun buzilishi shunchalik kam bo`ladi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 25 iyundagi "Huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, jamoatchilik fikrini

13-BOB. TARMOQLARARO SOHALARNI BOSHQARISH

1§. Iqtisodiyot sohasini boshqarish.....	341
2§. Davlat statistikasi.....	343
3§. Tabiatni muhofaza qilish.....	348
4§. Davlat mulkini boshqarish.....	350
5§. Standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish.....	352
6§. Tashqi iqtisodiy aloqalar.....	355
7§. Bojxona sohasini boshqarish.....	359
8§. Moliya va kredit sohasini boshqarish	362
9§. Soliq sohasini boshqarish.....	367
Atamalar.....	372
Tavsiya etiladigan adabiyotlar.....	381